

**NRO DIKA MGBAAMA N'EJJE IGBO UFODU: OBIDIYA, NWATA BULIE NNA
YA ELU NA OGBU MMADU NDU NA-AGU**

Olekaibe Chinenye .C.
Federal University of Technology, Owerri

UMI

Ndi Igbo bu ndi na-anaghi eji omenaala ha egwu egwu ma burukwa ndi huru nro dika uzo e si ezi ozi bu nke mere ha ji were ya kporo ihe. Nke a kpatara na onye Igbo roo nro na-edoghi ya anya, o gawa na dibia ichoputa ihe o putara. O na-eme nke a iji gbochie odachi nwere ike isi na ya puta ma nabatakwa ihe oma ga-esi na ya puta. Nke a mere ka ebumnuche nchocha a buru ichoputa ma nro o bu mgbama n'ezikwu, ya na etu a ga-esi amata ama ndi ahụ site n'ihe ndi mmadu derela n'ejije Igbo. Ihe e ji mee nchocha a bu akwukwo ejije Igbo bu ndi a horola nke gunyere, Obidiya nke Akoma dere, Nwata bulie nna ya elu nke Nwadike dere na Ogbu Mmadu Ndu na-agu nke Ben Igbokwe dere. Site na nchocha e mere, a choputara na ndi Igbo na-eji nro kporo ihe n'ezikwu, na nro bu ugegbe e ji ahụ ihe ga-eme n'odiniihu, na ihe e ji ama nro ga-eme eme bu etu o si emetuta n'ahụ, na nro niile a huru n'ime akwukwo ogugu ndi a biara na mmezu bu nke gosiri na nro so n'otu uzo e si agba ama maka odiniihu. N'ikpeazu, onye nchocha chikotara nchocha a site n'inye ndumodu ka mmadu niile jiri nro ha kporo ihe ka ha nwee ike igbalahu odachi nwere ike isi na ya puta ma nabata nke oma sikwa n'ime ya. Ma nke ka nke bu ikuziri ogbo na-abia n'ihu mkpa o di iji nro eme ihe. Ozo aburu na ndi odee ugbu a ga-akwalite nro n'edemede ha ka ogbo no ugbu a mata ihe ekwe na-aku.

MKPOLITE

Agumagu abughi obijara ohuru n'ala Igbo. O bu ihe ya na Igbo so bido mana ihe di iche aburu na o bu agumagu onu ka e nwere tupu obibia ndi ocha. O bu ndi ocha bu ndi kuziiri anyi etu e si ewere agumagu onu a tinye ya n'uzo ederede. Agumagu nwere ngalaba ato: Abu, Iduuazi na Ejije.

Chinagorom (2013) kowara Agumagu di ka ederede maobu ekwurekwu e jiri asusu choo mma, nke na-enye oguu maobu onu obi anuri puru iche. O gakwara n'ihu si na agumagu anaghi akwuru chim maobu chakee achakee ma o buru na a gbasoghi usoro na ukpuru ndi di mma n'itinye ya n'onodu o kwesiri" (pg.6).

Okoro (2012) si na Agumagu bu "echiche miri emi nke mmadu o bula chere banyere otu isiokwu, ma bia were si na nkowa asusu na echiche a echere na-aputa ihe n'udi iduazi, ejije na abu (pg.6).

Moondy (1982) n'aka nke ya huru agumagu dika echiche na-esi n'ime mmadu aputa n'ihimmasi mmadu nwere n'iko akuko". Echiche a na-egosi na udi akuko ga-esi mmadu n'ime aputa ga-abu ihe ndi na-eme na gburugburu ya na etu o si ahụ ihe uwa. Ya bu agumagu bu ugegbe mmadu ji ahụ ihe na-eme n'obodo. Ihe ndi ahụ no n'obodo o na-ahụ bu omenaala ya. Nke a mere ka omenaala buru odibendi, isi a huru kwawa okpu ma burukwa isi sekpụ nti na mba niile nke ndi Igbo so n'otu n'ime mba ndi a.

Kalu (1978) kowara omenaala dika otu ndi si ebi ndu ha. O gakwara n'ihu si na o bu ihe akpachapuru anya hazie, weputa ma nyekwa osisa gbasara uzọ obibi ndu ndi nwe ya (pg.3).

Omego (2006) kowara omenaala dika usoro mmadu kwesiri isi akpa agwa bu nke a na-amuta site n'aka ndi mmadu no n'obodo ma nyefekwaa ya n'aka ndi nke na-abia n'ihu (pg.169). Nke a na-egosi na ihe niile ndi Igbo na-eme site n'omenaala bu ihe bidoro na gboo ma burukwa nke nro so n'otu n'ime ha. Otutu ndi mmadu ekwuola otutu ihe banyere nro. Na nchocha a, onye nchocha choro imata ma o bu eziokwu na nro bu mgbaama ihe ga-eme n'ihu na etu a ga-esi amata ama a.

IHE NRO BU

Nro bu ihe ndi na-eme na ndu mmadu oge o na-arahu ura maobu ihe mmadu na ahụ n'ura. Ihe ndi ahụ nwere ike ibu ihe ga-enye ya obi anuri, ikpasu ya iwe, itinye ya ujo n'ahu n'ime nro. Mmadu nwere ike ihu otutu ihe o na-ahu n'ime uwa na nro ma o bukwani ihe ndi o na-ahubeghi mbu. Mmadu nwekwara ike na-aga otutu ebe di iche iche na nro ma ebe o garala mbu n'uwa maobu ebe ndi o na-ahubeghi kamgbe o ji puta uwa.

Mmadu nwere ike irucha nro teta cheta ya maobu chefu. Ihe niile e kere eke na-arọ nro ma mmadu ma anochia. O buru na i hutula nkita ebe o na-ehi ura i ga-aghota ihe m na-ekwu. Oge ufodu o megharia ukwu ma o bu aka ya ma o bukwani welie odu ya elu nke na-egosi ihe ndi o na-eme n'ime nro. Etu ahukwa ka o di na mmadu. Mmadu nwere ike isi n'ime nro tiri mkpu, tiputa na mputa maobu n'ihe.

Nro bu ihe mmadu na-amaghi maka ya ruo mgbe o ga-ezute ya n'ura. Nro bu ihe na-eme n'ime mmuo bu nke kpatara na oge ufodu mmadu anaghi enwe ike nke aka ya iji zoputa onwe ya n'ihe ojoo ufodu na-adakwasi mmadu na nro maobu hapu ime ihe o choghi ime. Nke a mere Igbo ji na-ekwu okwu si na nro bu onye nzuzu.

Akwukwo nsọ so n'otu ihe ji nro kwara ngwa oru. Chukwu na-esite na nro ekpughere ndi mmadu otutu ihe dika o meere Josef nwa Jekop bu onye a kporo onye okanro bu onye umunne ya jiri iwe refuo n'ala Ijptu ma o mechara buru praim ministra dika o si roo na nro. (Genesis 37:5).

Ojomata (2004) si na nro bu njete aka mmadu na-ejete n'ime ura o na-arahu nke onye ahụ ga-anzi n'ime ya na-ahuzi onwe ya ebe ozo, n'udiri onodu ihe dika nro (pg.241). O gakwara n'ihu si na nro di uzọ ato, nro oma, nro ojoo na nro iba. Nro oma bu udiri nro o na-abu mmadu noro n'ime ya, o na-ahuta onwe ya n'etiti ihe oma. Nro ojoo bu onodu ojoo, odachi ojoo, izuzu ojoo nakwa mmegide ojoo na-adakwasi mmadu oge o no na nro ebe nro iba bu udi nro mmadu na-arọ oge o na-aria oria iba.

Eziocha (2001) kowara nro dika o natara chi, o si na nro bu ebe mmadu, Chukwu na ndi mmuo ozi na-enwe mmekorita ma burukwa uzọ mmadu na-esi anata ozi site na chi. O kporo nke a nro ime mmuo (pg. 23)

Baddeley (1980) kwuru na ndu na-anaghi aro nro bu ndu mmehie. (P. 105).

Oxford Advanced Learner's Dictionary (1948) kowara nro dika emume ma o bu mmetuta na-eme na ndu mmadu oge o no n'ura. *American Heritage Dictionary of English Language* kowara nro dika echiche maobu mmetuta na-aba n'obi mmadu n'amaghi ama oge mmadu na-ehi ura (pg. 354).

Domhott (2002) kowara nro dika ihe na-eme n'ime mmuo. O si na nro na-ebido n'ihe enweghi ihe o bu tupu o banye na ndi gbara okpurukpu. O gakwara n'ihu si na nro nwere udi di iche iche nke gunyere iyi egwu, ihe mgbagwoju anya, iga njem nchoputa na inwe mmekorita nwoke na nwaanyi. O mechiri okwu ya site n'isi na onye na-arọ nro enweghi ike n'ebe nro o na-arọ di.

NKWENYE NDI IGBO BANYERE NRO

Ndi Igbo kwenyere na nro. Nke a mere ha ji ahụ nro dika uzo e si anata ozi n'aka ndiichie lara mmuo ma o bu ndi mmuo n'onwe ha. Ndi Igbo anaghi eji nro egwu egwu okachasi mgbe ha roro ihe ojo na nro. Osuagwu (1981) si "Ndi Igbo nwere nkwenye di iche iche na-eme ka otutu ndi mmadu na-eje na dibia wee chuo aja di iche iche mgbe ha rochara nro. Ufodu nro ndi a bu anu ohia ichu mmadu oso na nro. Ha kwenyere na onye anuohia churu oso na nro na o bu ihe siri ike ga-ezute onye ahụ. O buru na mmadu ekpokota ego na nro, e nwere nkwenye na onye ahụ ga-atufu efo". Echiche a gosiri na ndi Igbo ji nro kporo ihe n'ihu na ha kwenyere n'udi nro mmadu roro na-egosi udi ihe ga-adakwasị onye ahụ. Nke a mere na mgbe o bula onye Igbo roro nro ojo, o teta n'isi ututu, o hie aka n'isi ya, gbapu uluaka, gbupu aso mmiri si Chineke ekwekwala ihe ojo tupu o mara ihe ozo o ga-eme n'ihu na Igbo na-ekwu okwu si na-ekwe na mmadu bu ekwe na mmuo. Ma o buru ihe oma, o ga-aturu ndiichie obodo ha mmanya ka ihe oma ahụ rute ya aka.

NRO DIKA ESI HU YA N' EJJE IGBO UFODU

Obidiya

Obidiya (Akoma, 1977) malitere site n'ikoro anyi maka esemokwu di n'etiti Onuma na Oriaku. Esemokwu a malitere mgbe Oriaku bu onye huru onwe ya dika onye kpatara ego choro inara Onuma ala ya n'ihu na o nweghi ego. E buuru okwu a gaa ulokpe. Mgbe e kpechara ya, ikpe laara Onuma ma Oriaku juru iwere ihe majistreti kpere n'ikpe, nuo iyi na ya ga egbu Onuma n'uzo egbe na mma.

Tupu nke a emee, Obidiya bu nwunye Onuma roro nro were koro di ya. O koro ya nke a mgbe ya na di ya na-akparita ububo banyere ndi enyi di ya, di ya choro iga leta.

Obidiya: O gaghị abụ ugbo a. Ala di oku, Oriaku nwere ike izi ndi mmadu ka ha chee gi n'uzo gbuo gi. Echefuela m i koro gi otu nro m roro nwanne echi gara aga.

Onuma: I roro gini?

Obidiya: O na-eme m ka o bu na mmadu ka o bu na nro. I no na-asa ahụ, sachaa, na-abo isi. Dimkpa mmadu ato abata ebe ahụ, bulie okpiri kuọ gi, i daa n'ala na-agba siko siko. Ha emie ala. Etiri m mkpu. Ndi mmadu aza.

Onuma: Nro a di njo, mana onye e ji roo nro abughi onye ihe a roro na-eme (ihu 5-6)

N'akwukwo a, Onuma kwetere na nro a di njo ma o nweghi ihe o ji ya koro.

NWATA BULIE NNA YA ELU

Nwata bulie nna ya elu (Nwadike 1992) malitere site n'ikowa ezinaulo Iloka na obibia Onyenkuzi nwa ya bu Emuka biara ikpesa maka agwa Emuka n'uloakwukwo. N'agbanyeghi aririo nne Emuka bu Ahudiya rioro nwa ya ka o gbanwee agwa mana aririo ya amitaghi mkpuru o bula.

Otu ubochi Emuka si oru na-alota wee zute ndi enyi ya abuo, Okoroigwe na Madumere bu ndi mere ka o ghota na udi ndu o na-ebi n'ulo nna ya abughi ihe kwesiri ya. Nke a mere ka Emuka nwee mkpebi na ya ga-agwa nna ya ka o nye ya akunauba nke ruuru ya ka ya wee nwee ike itinye isi ebe oku na-enwu n'elu gaa biri ndu etu o masiri ya. Nna ya mechara nye ya ego nke ya. O wee tinye isi n'obodo a na-akpo Ogbundioma ebe ya na umunwaanyi na ndi otu senti botulu noro kpo aku nna ya oku. Mgbe ego ya gwuru, Emuka gara were oru izu umu anu n'aka otu onye ogaranya no n'obodo Ogbundioma. Ka ya n'ihe uwa nozi na-ekwe n'aka ka nna ya Iloka roro nro gbasara ya.

(N'ulo Iloka o no n'ura, roo nro ebe o huru Emuka nwa ya)

Iloka: (na nro) Emuka

Emuka a a .
O bu oso ka i na-agba?
I gbarachaa,
I lota
A na-agbalahi otule n'oso?
Ma ka m juokwa gi;
Kedu nke i dizi etu a?
Kedu nke i tachara ahụ etu a
taba n'okpukpu?
I na-erikwa nri?
Uwe o gwula n'ahia?
Ncha o gwula n'ahia?
O o gini?
Ego m bunyere gi
o gwula?
ya gwula,
lotanu
maka na mmehie adighi
mgbaghara anaghi adi.
A na-aju nwa aju?
ya ka ndi ala anyi ji aza aha
Ajunwa
E jirichaa otu aka tie nwata ihe,
e jiri aka nke ozo
dubata ya,
hichaa ya anya.
Lotawa,
Ejikwala anya ihere anwu.
O buru na i murula ako,
Lotawa bia bara onwe gi uru
Ezinaulo m bu nke gi
Lotawa maka gidigidi bu ugwu eze

(O teta, chakasia anya, choputa na ya no n'nro) (ihu 59-60)

Ka Iloka rochara nro, nwunye ya bu Ahudiya rokwara nro nke ya.

Ahudiya: Di m,
chefuo ihe ndi mere mgbe ahụ
cheta na o dighi mgbe o bula obi nwa anaghi eti nne.
Biko di m,
Olee ihe a ga-eme?
Obi agbawaala m.
Naani nro ojo nro ojo ka
m na-arọ
gbasara ya bu nwata
N'abali
aroro m ya nro
ebe o tukwu n'ukwu osisi,
mmiri ana-ama ya.
O kwusighi ebe ahụ
O nokwa na-ario ario
nri, na-ebeku gi bu nna ya
Biko
Olee ihe anyi ga-eme?
(ihu 63-64)

OGBU MMADU NDU NA-AGU

Nke a bu ejije si n'aka Igbokwe (1995) bu nke malitere site n'ikoro anyi udi nro Mama Obodo roro bu onye na-achoghi ka nwa ya hapu ilu nwaanyi o choro ka o luo.

Mama Obodo: (na-ata atu)

Ama m ihe na-atu m
egwu oge o bula m
roro udi nro a,
Anaghi m arocha nro
ya aghara imezu etu ahụ
m siri roo ya
(ya amaa usu gbaa aka ya)
Tufia!
Nwannunnu ahụ na-abu
ya bee mmadu anwu
ebezila ozo.
Ihe a bu kpomkwem udi nro
ahụ m roro nke
kpatara onwu di m
nke ahụ bu ihe dika afo
ato gara aga.
Nro a ga-enweriri ihe ga-
ejiko ya na omume edoghi
anya nke Obioma nwa m
na-eme ugbo a.
Egwu di m,
o bughu naani m
n'ihi na agwo naani
otu onye huru na-abu eke. (ihu P.6.)

IHE NDI A CHOPUTARA SITE N'AKWUKWO EJIJE IGBO A HOORO

N'ime akwukwo ato ndi a, nro niile a roro n'ime ha gbara ama ihe mere n'odiniihu.

Ujo bara n'ime ndi niile roro nro n'ime akwukwo ato ndi a nke mere ha ji chowa uzo mgbapu ihe a ga-eme gbochie ha ka ha ghara imezu. Nke a putara na ha ji ya kporo ihe. Obidiya mere nke a site n'igbochi di ya iga ileta ndi enyi ya n'ubochi o choro iga.

Onuma: Na Sonde – ahia, aga m eje ileta ndi enyi m n'Umabali.

Obidiya: O gaghi abu ugbo a, ala di oku. Oriaku nwere ike izi ndi mmadu ka ha chee gi n'uzo gbuo gi. (ihu 5).

Iloka mere nke a site n'igo ofo maka mgbochi odachi o bula.

Iloka: Chei!

Chukwu daalu ka o bu na nro

Udi ihe a m huru buru na

mmadu, nsogbu adi.

Tufiakwa! (ihu 60)

(O gaa buputa akpa Agwu ya, weputa ofo gowa, kuwa n'ala)

Chukwu abijama

Ekwekwala m fuo nga ihe m furu

Ekwekwala obi nwambaashi

gbuo nke m.

Ekwekwala m da nga ihe m

dara. (ihu 61-62)

Mama Obodo mere nke a site n'izi ozi ka a kporo ya nwa di ya bu onye o chee na ya gae esi n'aka ya nweta enyemaaka etu a ga-esi mee ka o di mma.

Mama Obodo: Biko di m oma

gbaghara m

maka nsogbu m na-enye gi

Awo anaghi agba oso

ehihie n'efu

Ihe mere ede

o jiri bee nwii

Biko noro ala.

(ihu 8)

Ha niile nwere ihe mmetuta bu nke tinyere ha araume, ezuike n'ahu mere ha jiri chowa uzo mgbapu, bukwanu etu e si amata ama a n'ih na nro bu ihe mmuo, o bugh ihe anahu.

Nro niile a biara na mmezu.

N'Obidiya, Oriaku mechara zie ndi mmadu ha bia gbuo Onuma dika Obidiya roro na nro.

Onuma no n'ulo ya na-abo isi, chepu azu n'ezi. Ndi ogbu isi abata ku ya okpiri n'olu, were akwa kechie ya onu buru ya puo (ihu 23).

Na *Nwata bulie nna ya elu* Emuka mechara lota ma o di nkirika ka onye ara dika Nne na nna ya siri ro ya na nro.

Iloka: Onye ara o bu,

O si nga obu ebe a a na-agwo

ndị ara?
(O letipụ anya kwuo n'olu dị elu)
Bịa,
onye ahụ o yikwara Emuka
nwa m?

Emuka: Nnaa
O bụ mụ o (ihu 65).

N' *Ogbu mmadụ ndu na-agụ*, nrọ Mama Obodo mechara bịa na mmezu. Obioma nwa ya hapụrụ nwanyị nne ya choro ka o luo bu Amarachi gaa luo Obiageri bu onye gburu ya site n'itinyere ya nsi na nri ya.

Obioma: (N'ihe ufu)
Eriri afo m
na-achọ itibi etibi
Chaa, o na-afu m ufu ooo
Obiii, i no ebe ahụ?
(ihu 72)

Obiageri: (nuru mmanya)
Dika m kwuru
na mbu,
anyị agaghị echere
ka otu afo gafee
tupu anyị ebido
lebawara akụ na uba
ndi a Obioma hapuru
laa mmuo anya (ihu 77).

NCHIKỌTA

Nchọcha a e mere site n'akwukwo ejije Igbo ndi a a horola enyela aka ikowaputa na nrọ abughi ihe a na-akponye n'imi n'agbanyeghi na o bughi nrọ niile bu ozi. Otutu mgbe ka nrọ na-agba ama ihe ga-eme n'odiniihu mere o ji di mkpa na a ga-eji ya kporo ihe iji gbochie odachi nke nrọ ojoo nwere ike ibute ma gbaa mbọ ka ezi nrọ a gbaara ama ya puta ihe n'ihu na mgbe mmadụ na-eme ihe site n'ama a gbaara ya, o di ka a gworo ya ogwu.

Ndumodu – Mmadu niile kwesiri iji nrọ kporo ihe

Ndi odee akwukwo Igbo ugbu a kwesiri itinye uchu n'edemede ha n'ihe gbasara nrọ iji wee kuziere ogbo ugbu a na ndi nke ga-abia n'ihu ihe ekwe na-aku.

Ndi okenye kwesikwara inye aka n'ikuziri umuaka uru nrọ bara n'ihu na o so n'omenaala Igbo. Ka ndi Igbo ghara ibu ndi no na mmiri na-asa ahụ ncha na-aba ha anya n'ihu na ihe mmadụ na-amaghi, toro ya. A toro o mara, ya amara...

NRUMAAKA

- Akoma, E. (1977). *Obidiya*. Ibadan: Ouford University Press.
- Baddeley, A. (Ed) (1980). *Academic American Encyclopaedia* vol. 13 (15th edition). New York.
- Castle de van, R. Hall, C. (1966). *The Content Analysis of Dreams*. New York: Appleton-Century Crofts.
- Chinagorom, C.L. (2013). *Uru Ezi Akanka n'Agumagu Igbo Ugbu a*. Owerri: I.O. Publishers.
- Domhoff, W. (2002). *The Scientific Study of Dreams*. APA: Apa Press
- Dornhoff, G.W. (2005). The Dreams of men and women, patterns of Gender, Similarity and Difference <http://dreamresearch.nt/library/dornhoff-2005c.htm/>
- Dreams (Ed) (2000). *The American Heritage Dictionary of the English Language*, Fourth Edition.
- Eziogha, E.U. (2001). *The Facts of Dream*. Abuja: Integrated Publishers.
- Hornby, A.S. (ed) 1948). *Ouford Advanced Learners Dictionary*. Ouford: Ouford University Press
- Igbokwe, B. (1995). *Ogbu Mmadu Ndu Na-Agu*. Owerri: Perfectstrokes Publishers.
- Kalu, O. & Nwosu, H. (1978). *The Study of African Culture in African Cultural Development*. Enugu: Fourth Dimension Publishers.
- Lawrenson, D. & Swubgwood, A. (1971). *The Sociology of Literature*. London: Mac Gibbon and Kee.
- Moonday, H.I. (1982). *Definition of Literature; Literary Appreciation*. London: Longmans, Green and Co. Ltd.
- Nwadike, I.U. (1992). *Nwata Bulie Nna ya elu*. Obosi: Pacific Publishers
- Ofomata, C.E. (2004). *Ndezu Utoasusu Igbo nke ndi Sinjo Sekondiri*. Enugu: Format Publishers Nig. Ltd.
- Ogbalu, F.C. (2006) *Omenala Igbo*. Onitsha: University Publishers.
- Omega, C. (2007). "A Survey of Language use and Culture in Igboland". *Journal of Nigerian Languages and Culture* vol. 9. P. 168.
- Osuagwu, B.I.N. (1981). *Ndi Igbo Na Omenaala ha*. Owerri: Macmillan Nigeria Publishers.
- Okoro L.C (2012) *Ederede Igbo*. Owerri Trumpeters Concept
- The Living Bible (1985). Nairobi: Living Bible International Africa.
- The New Encyclopaedia Britannica*. Vol 14 (15th edition) Chicago.
- Ubesie, T. (1978). *Odinaala Igbo*. Ibadan: Ouford University Press.